

TÓTH TÍMEA

Újvidéki Egyetem, BTK, Doktori Iskola,
timeatot90@gmail.com

A MOSDÓJELEK KONTRASZTÍV SZEMIOTIKAI VIZSGÁLATA NÉHÁNY MAGYARORSZÁGI ÉS SZERBIAI PÉLDA ALAPJÁN

A dolgozat az emberek által mindennap használt, ám mégis tabutémaként kezelt helyiséggel, az illemhelyekkel, valamint azok jelölésével foglalkozik. A szerző a mosdót jelölő ábrákat a férfiak és a nők társadalmi megítélését kifejező jelekként is értelmezi. A kutatás alapját olyan fényképek képezik, amelyek Magyarország és Szerbia különböző településeinek és intézményeinek mosdóiban készültek. A dolgozat a jelölés folyamatának bemutatásán túl a mellékhelyiség társadalmunkban elfogadható megnevezéseivel is foglalkozik. A szerző a kutatását három részre tagolta. Először is a kutatott jelenséget mutatja be, ezt követően a férfi és a női mosdó ábráit elemzi, végül pedig kitér a mosdók térbeli elhelyezkedésének jelentőségére is.

Kulcsszavak: szemiotika, jel, nemek, kultúra, mosdó

A valóságról alkotott ismereteinket jelek segítségével közöljük a körülöttünk levő emberekkel. A jelölés az a folyamat, amely során egy bonyolult jelenséghez – speciális szempontok alapján – egy egyszerűbb jelenséget kapcsolunk (VOIGT 1977: 10). Ez a szemiózis, azaz jelfolyamat (VOIGT 1977: 10). Nemcsak nyelvi jelek léteznek, hiszen a saját jelrendszerük segítségével a képek, a gesztusok, a zene stb. mind-mind közvetítenek bizonyos jelentést. Ezek a jelentések tetten érhetők a vallásban, a népi szimbólumokban (pl. a népviseletben), a fotókon, a filmekben, az irodalomban, a politikában és a reklámokban is. (CS. JÓNÁS 2005: 11; VOIGT–BALÁZS 1998). A szemiotika a jelek sokaságának értelmezésével foglalkozó tudományág (CS. JÓNÁS 2005: 9).

Charles Morris nevéhez fűződik a szemiotika három részterületének kijelölése. Morris megkülönböztette a jel és a jelhasználója közötti viszonyt vizsgáló pragmatikát, a jel és a jelentés közötti viszonyt jelölő szemantikát, valamint a jelek kapcsolódásának szabályait rögzítő szintaktikát (MORRIS 2005). E felosztás képezi a dolgozatom kutatási módszerének alapját. A szemiotikai vizsgálatot három szakaszra tagolom:

1. Szintaktikai szempontból megvizsgálom a jel összetételét, strukturáját, megjelenését és formáját, hiszen ezektől függ a jelentés;
2. Szemantikai szempontból meghatározom a jel tartalmát (vagyis jelentését);
3. Pragmatikai szempontból megfigyelem a jelek hatását és funkcióját az adott kontextusban.

A kutatásom alapjául szolgáló mosdót jelölő ábrákat e három lépésen keresztül vizsgálom meg. Először megfigyelem a választott jel szerkezetét, kinézetét, színét, valamint azt, hogy verbális vagy nonverbális jelről van-e szó. Ezt követően a tartalmát elemzem, illetve azt, hogy mire utal a jel. Végül pedig azt jelölöm ki, hogy mi a jelek funkciója, és milyen információt továbbítanak a befogadó felé.

E három szakaszt egy egyszerű példa, a mosdó nemzetközi elnevezésének segítségével (WC) szeretném bemutatni:

1. szintaktikailag a jelölés szóbelileg, nagy nyomtatott betűkkel valósul meg;
2. szemantikailag a jel azt közli, hogy itt találhatóak a mosdók;
3. a jel funkciója pedig az, hogy irányt mutasson a mellék helyiség felé.

A szemiotikával foglalkozó Ljubinko Radenković (RADENKOVIĆ 1991) a délszláv mitikus tradíció példáján mutatja be az emberi test szimbolikáját. A délszláv mitikus hagyományban pozitív értéket kapnak azok a testrészek, amelyek a test felső részén és jobb oldalon vannak, valamint azok, amelyek központi elhelyezkedésűek. Ebből kifolyólag a testnek ezeket a részeit a *tiszta* jelzővel illetik. A lent és bal oldalt található testrészek, valamint a periférikus testrészeket (mint a haj és a köröm) azonban negatív értékűnek, azaz *piszkos* tekintik. A nő és a férfi ruházata esetében a *tiszta* és a *piszkos* szféra között az öv képez látható határt. Mivel a mosdóban fiziológiai szükségleteinket végezzük – a *piszkos* testrészeinkkel – így a mellék helyiséget is a *tiszta/piszkos* felosztás segítségével határozzuk meg. A legtöbb testi funkcióval ellentétben, a székelés és a vizelet elvezetését határozottan kerülni szoktuk. Általában nem azt mondjuk, WC-re megyünk, hanem – e mondatot megkerülve – inkább a következőket jelentjük ki, *oda indulok, ahová a király is gyalog jár, elmegyek egy helyre* stb. Az illemhely érzékeny kapcsolatban áll a renddel és rendellenességgel, a tisztasággal és a szennellyel.

Freud (FREUD 1996) szerint a széklet az embernek elsődleges, testétől független tulajdona, ennek értelmében a pszichoanalízis jelrendszerében a vagyonnak, illetve a pénznek felel meg. Freud ezen elmélete azonban ellentétes az általános, kulturális felfogással, mely szerint a székelés piszkos műveletnek számít.

A következőkben a jelenség jelölésére szolgáló verbális és nonverbális jeleket mutatom be. A verbális kiírások a bizonyos intézményekben illő és illetlen szóhasználatról és az adott nyelv által közvetített kultúráról árulkodnak. A vizsgálat során a férfi és a női mosdókat jelölő szimbólumok kontrasztív elemzését végzem el.

A VERBÁLIS JELEK

A nyilvános illemhelyeket leggyakrabban a TOALETT szóalak jelöli. Magyarországon magyar helyesírással, latin betűkkel (TOALETT); Szerbiában a szerb helyesírásnak megfelelő módon, latin (TOALET) vagy cirill (TOAJET) betűkkel. Szerbiában a latin és cirill betűs kiírások közül a latin dominál (ZVEKIĆ DUŠANOVIĆ 2011: 584–593).

Az eredeti, idegen nyelvű TOILETTE formával csak egy helyen találkoztam Szerbiában, mégpedig egy benzinkúton, Szabadkán. A TOALETT szó magában hordozza a szépségápolás, tisztálkodás és a mosakodás jelentéskörét. A szó eredeti jelentései között van egy tükörrel ellátott asztalka, amin szépségápolási kellékek állnak. Azonban utalhat fürdőszobára, valamint az öltözékre és annak igazgatására is (RMS 2007: 1322). Magyarországon gyakori még a MOSDÓ elnevezés is, ez szintén mosakodásra, tisztálkodásra szánt helyiséget jelöl, a másikhoz hasonlóan a higiénia utal. Vizsgálódásom során sehol sem találkoztam a szerb *nužnik* szóval, mely a szükségletek végzésére szolgáló helyet jelöli (RMS 2007: 840), de a franciából átvett *klozettel* vagy akár a magyar *árnyékszékkel* sem. Ez két okkal is magyarázható. Az általános felfogás szerint ebbe a helyiségbe tisztán kell bemenni és tisztán kell belőle kijönni. Az értelmező szótár szerint viszont a *nužnik* a szükségletek elvégzésére szánt helyet jelöli, az ebből kialakult *nužda* pedig a bél és a húgyhólyag kiürítését jelenti (RMS 2007: 840). A *klozett* francia eredetű szónak is azonos a jelentése, mint az imént említett *nužnik*nak (VUJAKLIJA 2004: 416). A magyar *árnyékszék* egy gödör fölé deszkából épített illyemhelyet jelöl, amelyet a kert végébe építettek, az árnyékba (J. SOLTÉSZ–SZILÁGYI 1972: 56). Tekintettel arra, hogy mára már megváltoztak az illemhelyek jellegzetességei, nem zárhatjuk ki azt a magyarázatot sem, hogy ezek a szavak ma archaikus kifejezésnek számítanak. A viselkedési kódex szerint használatuk előtt és után is kötelező a kézmosás. A felsorolt szavak ezeket a jelentéseket nem hordozzák magukban, velük ellentétben túl erősen utalnak arra a *piszkos* dologra, amelyet az emberek ott végeznek – amit az értelmező szótár magyarázatai is alátámasztanak – ezért használatukat kerüljük.

Ezen a ponton egy lényeges kulturális különbséget észleltem a két szomszédos ország mosdóinak jelölésében. Szerbiában az angol nyelvből átvett *Water Closet* rövidítése, vagyis a WC elnevezés teljes mértékben elfogadott és nincs

illetlenségi konnotációja. Magyarországon viszont más a helyzet, ott a TOALETT vagy a MOSDÓ szót illik használni, a WC-t viszont nem. Egy kivételre bukkan-
tam, mégpedig a kiskunhalasi töltőállomás ábráin (lásd a 2. ábrát). A kép alatt a FÉRFI WC/NŐI WC felirat található. A nemekre utaló jelző magyar, a jelzett szó ellenben az internacionális WC. Kiskunhalas viszonylag közel van Szerbia határához, a mosdó használói pedig nemzetiségüket tekintve heterogén össze-
tételűek, talán ezzel magyarázható e betűszó használata.

Vajon miért nem illik használni a WC szót? Ezt a kérdést egy internetes fórumon beszéltek meg¹. A toalettbe való kimenés nem feltétlenül a szükségle-
tek elvégzését jelenti, utalhat arra is, hogy megigazítjuk az öltözékünket vagy a sminkünket, lefolytatjuk a telefonbeszélgetéseinket stb. Viszont, ha kijelentjük, hogy kimegyünk a WC-re, akkor egyértelművé tesszük, hogy a szükségletünk végzésére indulunk. A TOALETT és a MOSDÓ szavak eufemizmusok, elrejtik azt a piszkos folyamatot, amelyet ezeken a helyeken végez az ember.

A FÉRFI ÉS A NŐI MOSDÓT JELÖLŐ ÁBRÁK KONTRASZTÍV VIZSGÁLATA

Az egyforma jellegű intézmények mosdóinak összehasonlításával kiderül-
het, hogy az adott környezetben a mondott helyiségről milyen álláspont ural-
kodik. A két kultúrában a következő típusú helyszínek mellékhelyiség jelöléseit
vetettem össze:

- benzintöltő állomásokét;
- magánvállalatokét (diszko klubokét, bevásárlóközpontokét, éttermekét);
- városházákét.

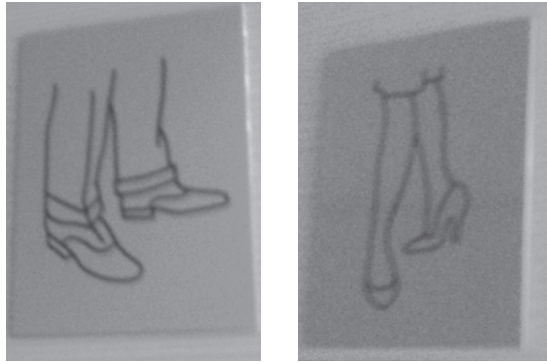
Általánosságban elmondhatjuk, hogy a mellékhelyiségeket jelölő nonverbális
jelek esetében a következő típusok dominálnak (SAVIĆ 1989: 121):

- a férfi és a nő egész alakját ábrázoló kép;
- testrészek: fej, láb;
- a férfira és a nőre jellemző ruházat és lábbeli.

BENZINTÖLTŐ ÁLLOMÁSOK

A benzinkúti mosdó ábrázolásának Szerbiában legelterjedtebb módját a
zombori töltőállomás képeivel szemléltetem (1. ábra), míg a Magyarországon
tapasztható változatot a Kiskunhalason készült képekkel (2. ábra).

1 Fórum: Társasági összejöveteleken az emberek a WC-t miért úgy keresik és nevezik hogy mosdó?
(http://www.hoxa.hu/?p1=forum_tema&p2=127859)

1. ábra. A zombori töltőállomás mosdóinak jelölése

A zombori benzikút mosdóit jelölő ábrák a testrészekkel szimbolizált utalások kategóriájába tartoznak, ugyanis férfi illetve női lábak stilizált rajza láthatóak rajtuk. Mind Magyarország, mind Szerbia mosdójelein a legtöbbször az a női figura jelenik meg, amelyen a láb nincs teljesen eltakarva. Amikor csak a női láb látható, mindig látszik a szoknya egy része is – a szoknya hosszúsága mindig térdig érő – a lábon pedig magas sarkú cipő van. Ennek két oka lehet: az egyik az, hogy a két kultúra hasonlóan vélekedik a női nemről. Az, hogy az alsó lábszár látható, és ezen felül (néhol) a női alakok magas sarkú cipőt viselnek, arra utal, hogy az ábrákon mindkét kultúra esetében a férfinem által kívánt testrészeket ábrázolják (SAVIĆ 1989: 127). Ez mindkét társadalomban a patriarchális államberendezés dominanciájára utal. Az is elképzelhető azonban, hogy egy más típusú kulturális szempont alakítja a rajzokat: a szoknya hosszúsága ugyanis a divattól is függ (AMBROSE–HARRIS 2007: 222). A hosszú szoknya ma nem divatos, tehát az ilyen ábrákon egy tipikus nőalak látható (lásd a 11. és a 13. ábrát), ezenkívül a kulturális szokások is erősen hathatnak az ábrák kialakításában. A munkahelyi öltözködési szabályok csak a klasszikus, térdig érő szoknyát engedik meg, nem lehet sem a hosszabb, sem rövidebb.²

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a női láb által felvett pozíciót sem. Kecses, vékony lábat látunk, lépésre emlékeztető mozdulattal (1. ábra). Az egyik láb előrébb, a másik hátrébb helyezkedik el. Ez a helyzet a modellek testtartására emlékeztet. Régi, mitikus tradíció és modern civilizáció keveredik ebben. A láb alakja és elhelyezkedése szép, kifinomult lányokra és asszonyokra utal, akik a toalettet tisztálkodásra és szépítkezésre használják.

2 Nemrégvi vinçai ásatásokból kiderült, hogy a nők már időszámításunk előtt 5700–4700 évvel viseltek miniszoknyát (DERBYSHIRE 2007). Azonban a hosszú szoknya viselete sem mai keletű, hiszen i.e. 2500-ban az indiai már nők szarít viseltek. A középkori öltözék is hosszú volt, és a szoknya egészen a 20. századig hosszú is maradt, s csak az 1920-as években rövidült meg. (HIBBERT–HIBBERT 2005: 14, 32).

Az 1. ábrán jól látható, hogy a férfi lábat eltakarja a nadrág. A történelem során nem mindig a nadrág volt a férfiak tipikus ruhadarabja. A nadrágot a rómaiak a skandináv törzsektől vették át az időszámításunk kezdete előtti évszázadokban. Viselése a francia forradalom idején terjedt el annak a jeleként, hogy minden rendű és rangú ember egyforma (PENDERGAST– PENDERGAST 2004: 572–573). A nadrág a mai kultúrkörben nem csupán a férfiak kiváltsága.

A férfiak ezeken a képeken klasszikus férficipőt viselnek (5. ábra). Mivel a mosdóban a hagyomány szerint *piszkosnak* minősülő szükségletünket végezzük el, így az sem véletlen, hogy ezt a helyiséget azzal a testrésszel jelölik, amely a fent említett felosztás szerint a test alsó részéhez tartozik, tehát negatív konnotációjú, *piszkos*.

A lábon kívül a fejjel is jellemezhetjük a két nemet (6. ábra).

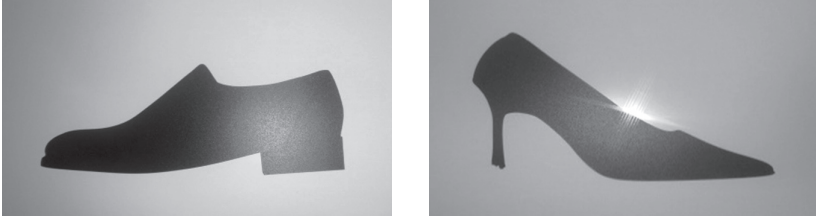
2. ábra. A kiskunhalasi benzinkút mosdóinak jelölése

A 2. ábrán a férfi rövidre nyírt, határozottan elegánsra fésült frizurát visel. Az arca komoly, profilból látjuk őt. A hölgyet ezzel ellentétben előnézetből ábrázolják, frizurája talán egy kissé kócos, szája pedig félig nyitva van. Elmondhatjuk, hogy a kiskunhalasi férfi és női mosdó jelei nincsenek összhangban egymással, a komolytalanság pedig a benzinkút mint helyszín természetével is indokolható (a későbbiekben a fejek ábrázolásával kapcsolatosan hasonló különbséget tapasztalhatunk majd a városházák esetében is).

Amikor a jeleken csak a fej látható, mindig megjelenik a frizura is. Az általam összegyűjtött anyagban egyetlen hölgy sem visel hosszú haját.

A 2. ábrán jól látható, hogy a kép alatt a FÉRFI WC/NŐI WC felirat található. A dolgozatom elején már utaltam arra, hogy a szerb nyelvben a WC szónak nincs negatív konnotációja, ezért is gyakoribb, mint a TOALET felirat. A nonverbális jelek kulturális különbségét tekintve, Szerbiában az egészalakos ábrázolás terjedt el. A kutatásom során megfigyeltem továbbá azt is, hogy amikor Szerbiában a nem teljes alakos jeleket választják az illemhelyek jelölésére, akkor főként a láb

ábrázolását részesítik előnyben a fejjel szemben, tehát a *piszkos* testrésszel utalnak a helyiségre. Magyarországon inkább a fejjel való jelölést használják, s itt főként a *tisztább* asszociációjú TOALETT vagy a MOSDÓ feliratot figyelhetjük meg.

3. ábra. A szabadkai benzinkút mosdóinak jelölése

A 3. ábra képei az előző megfigyelések újabb bizonyítékaul szolgálnak. A mosdó ilyen fajta jelölése a ruházattal, lábbelivel való jelölés csoportjába tartozik. A férfi toalettet klasszikus, elegáns férfi cipő, a nőit pedig magas sarkú női cipő jelöli. A cipőt a lábunkon viseljük, az övtől lefelé található testrészünkön, ebből pedig az következik, hogy lábbelink ugyanúgy *piszkos*, mint a WC-n végzett szükségletünk, a jelölő és a jelölt tehát összhangban áll egymással.

MAGÁNVÁLLALATOK: DISZKÓKLUBOK

A dolgozatom következő egységében két szórakozóhely, egy Szegeden (4. ábra) és egy Topolyán (5. ábra) működő diszkó, jelölésmódjait szeretném bemutatni.

4. ábra. A szegedi szórakozóhely mosdóját jelölő tábla

5. ábra. A topolyai szórakozóhely mosdóját jelölő tábla

A mosdót ritkán jelölik pusztán nonverbális módon, csak képekkel. Sajnos csak egyetlen ilyen esetről számolhatok be, mellyel egy szegedi szórakozóhelyen találkoztam (4. ábra). Az ábra ez esetben nemcsak a mosdó felé mutató irányt jelöli, hanem a férfi és a női nemre is utal. A WC-felirat is jelen van ugyan, ám jól elrejtve – csak akkor vesszük észre, ha a jelet tüzetesen megnézzük. Olvasásra azonban nincs szükség, ugyanis az adott nemre utaló (intenzív) színek rögtön tudatosítják a keresett célt, anélkül, hogy olvasásra kényszerülnénk. Az ábrázolt női mosdót jelölő falrész piros színű, a férfi mosdóé pedig kék. Ez megfelel annak az általános felfogásnak, mely a nőkhöz a piros, a férfiakhoz pedig a kék színt társítja.

A kék az ókori kultúrákban a gazdagok, a királyok színe volt (RYKEN–WILHOIT–LONGMAN 1998: 567), mégpedig azért, mert a festett szövetek drágák voltak, viselésüket nem akárki engedhette meg magának. Bár a kínai kultúrában az uralkodók színe a sárga, a Qing dinasztiában mégis a nyugaton is elterjedt kéket részesítették előnyben, mert úgy gondolták, hogy a császár a (kék) ég fia (KOMMONEN 2011: 372). A héber (RYKEN–WILHOIT–LONGMAN 1998: 568), a mohamedán és a keresztény kultúrában a kék színt a szentek (FERBER 1999: 31–32), Isten Fia (Jézus), valamint Allah ábrázolásakor használják (HOPPÁL 1990: 205). Püthagorasz szerint a kék a föld, ezzel együtt pedig a test színe is (uo.).

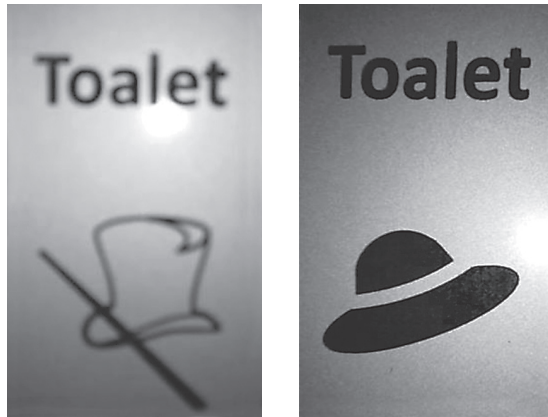
A piros szín értelmezése kettős: mind a keleti, mind a nyugati kultúrkörben pozitív és negatív konnotációi is vannak. A kínai kultúrában a házasság, az öröm és a boldogság jelképe – a nőiségre való utalás innen is eredeztethető (KOMMONEN 2011: 371). A magyar népköltészetben is megjelenik ez az értelmezés itt a szerelem, az élet színe, amelyet bajok elhárítására is használnak (HOPPÁL 1990: 206). A nyugati kultúrában nemcsak a szépséget szimbolizálja, hanem (a vér színeként) a bűnre is utal (FERBER 1999: 169). Míg a férfit elsősorban csak pozitív oldalról látatja a mitikus világgép színszimbolikája, a nőre pozitívan és negatívan is tekinthet.

A szórakozóhely illemhelyét jelölő táblán ábrázolt tevékenység a figuratív ábrázolás érdekes és kreatív, egyáltalán nem megszokott módja a toaettek jelölésének. Ezért feltételezem, hogy egyedi készítésű lehet.

A topolyai szórakozóhely mosdóját átlagos ábrák (5. ábra) jelölik, felirat nélküli egészalakos figurákról van szó. Ezüst alapon fekete figurák láthatók. E két szín kombinációja igen gyakori ennél a fajta jelölésmódnál. A nőalak csípője nem hangsúlyos, ezért nem lehet meghatározni azt, hogy szoknyát vagy ruhát visel-e. Mégis, ruházata valamivel rövidebbnek tűnik a megszokottnál. Ez a szoknyahossz megfelel a helyiség természetének, hiszen szórakozóhelyről van szó, melyet a nők általában „kihívó” öltözetben látogatnak.

MAGÁNVÁLLALATOK: BEVÁSÁRLÓKÖZPONTOK

Szerbiában olyan jelölések is vannak, amelyeken férfi és női kalap található. Ezek a ruházatot és a fejfedőket ábrázoló ábrák kategóriájába tartoznak (6. ábra).

6. ábra. A pancsovai bevásárlóközpont toalettjeinek jelölése

A kalap használata az őskorból ered, szabadtéri munkák közben használták a forróság és az eső ellen. Ebből kifolyólag szerepe higiéniai, így közvetlen kapcsolatba hozható a mosdó jelentésével is. A kalapviselés ma már inkább a divattól függ.

A múltban annak alapján, ki milyen kalapot hordott, meg lehetett állapítani, melyik társadalmi osztályhoz tartozik. A férfi toalett a 6. ábrán egy cilinderre emlékeztető kalappal van jelölve. A képen látható cilinder a 18. század végétől a 20. század elejéig volt használatos a felső osztály körében. Az ábrán a férfi kalap mellett egy bot is látható, melyet az úriemberek használtak. A rajz készítője tehát azt sugallja, hogy e mosdót használó férfi igazi úrnak érezheti magát.

A kalapviselés szokása a hölgyek körében is igen hosszú múltra tekint vissza. Igazán akkor terjedt el, amikor a bonyolult frizurák a 18. század közepén lassan kezdtek kimenni a divatból. A képen látható kalap leginkább Coco Chanel divattervező kreációira emlékeztet. A kalap egy olyan hölgyet jelöl, aki szépségápolás céljából lép a toalettbe, nem pedig a szükségleteit kívánja elvégezni. A női kalap mellett – a férfi illemhelyet jelölő képpel ellentétben – nem látható semmilyen segédeszköz vagy kiegészítő.

7. ábra. Az újvidéki bevásárlóközpont mosdóinak jelei

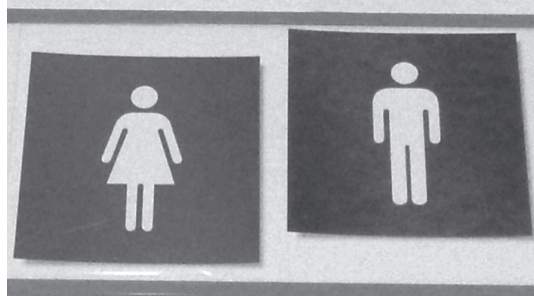

8. ábra. A Willendorfi Vénusz

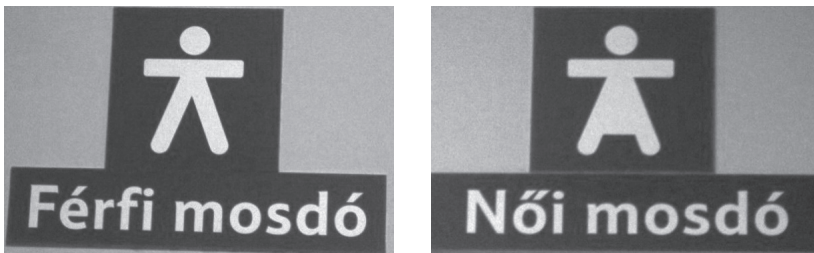
A kifinomultságra és eleganciára utaló tárgyak – a kalap és a sétatbot – ugyanis feltételezik, hogy az azokat használó hölgyek és urak olyan helyeken jelennek meg, melyeket a felsőbb osztályok vagy az értelmiségi rétegbe tartozó személyek látogatnak. Ilyen helyeknek minősülnek a múzeumok, a színházak és az éttermek is. A pancsovai bevásárlóközpont mosdójának jelölése ellentétben áll a fenti hipotézissel. Az összegyűjtött ábráim között azonban találtam olyan példát is, amely megerősíti az állításumat. Ilyen az újvidéki bevásárlóközpont mosdójának jelölése (11. ábra).

Az újvidéki mosdó tábláin látható nőt és férfit a ruházatuk alapján tudjuk megkülönböztetni. A férfi nadrágot, a nő szoknyát vagy ruhát visel. A női szoknya a mosdótáblákon három hosszúságban fordulhat elő: térd fölötti, térdig érő és térd alatti (az utóbbi esetben a láb teljesen el van takarva). A begyűjtött anyagban mindhárom kategóriából találok példát mind Szerbia, mind Magyarország területén. Olyan ábrázolásra sehol sem bukkantam, amelyen a női és a férfi test fedetlen volna, a test minden esetben el van takarva. Ennek okát az általános kulturális normákban találjuk, hiszen illetlenség ruha nélkül mutatkozni.

A női testalkat általában a termékenység istennőjének alakjára emlékeztet (8. ábra): széles csípő, melyet szoknya fed (7. ábra). A férfi nadrágja mindig hosszú, eltakarja a lábszárat.

9. ábra. A mosdók irányába mutató jelek a szegedi bevásárlóközpontban

10. ábra. A szegedi bevásárlóközpont mosdójának jelei

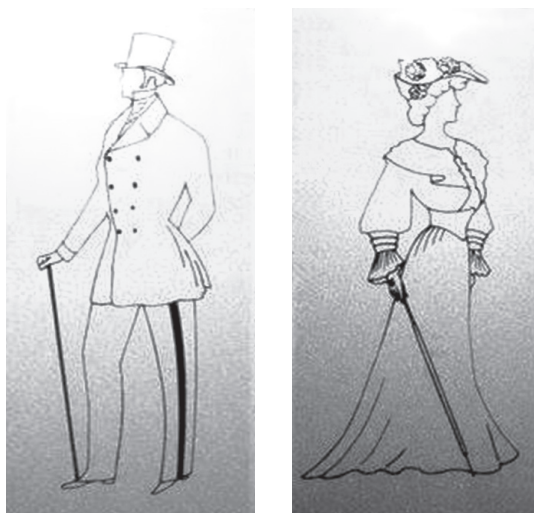
Magyarországon egy szegedi bevásárlóközpontban a mosdót két különböző ábra jelöli. A 9. ábrán látható jelölést a bevásárlóközpont előcsarnokában fényképeztem le. Ezek a képek a mellékhelységhez vezető folyosón találhatóak, míg a 10. ábra külön-külön mutatja a férfi és női mosdóhoz vezető utat. Számomra meglehetősen érdekes, hogy egy bevásárlóközpontban belül két különböző ábrával találkoztam. Az első esetben (9. ábra) az alakok fehérek, a kék háttér a férfi, a piros háttér pedig a női mosdóra utal. A színek felosztásának magyarázatával fentebb már foglalkoztam. A színeken kívül még a szoknya jelöli a női nemet, a nadrág pedig a férfit. A második esetben meglepő (10. ábra) az emberi testek ábrázolásának módja. A férfi itt is nadrágban, a nő pedig szoknyában/ruhában látható, a képeken azonban megváltozik a figurák kéztartása és a lábak helyzete. A bábuk keze a többi képen lefelé lóg, ám ebben az esetben mindkét nemű figura vízszintesen tartja a karját. A nő szoknyájának ábrázolása is különbözik: a szoknya szélei a terpeszállásban álló két láb között feszülnek, ezzel szemben a többi képen a szoknyának harang formája van, tehát szélesebb, mint a térd. A férfi is széttárja a lábát, ami a többi képre nem jellemző. Ezek az ábrák abban különböznek a korábban megfigyeltektől, hogy inkább gyermekrajzokra hasonlítanak.

Ami mindkét típusú ábrán megegyezik, az a fej és a haj: sem a nőnek, sem a férfinak nincs haja, a fejüket pedig egy kör jelöli.

A képen csak a szoknya különbözteti meg a férfi alakot a nőitől, ezért adhaták hozzá a verbális feliratot is: Férfi mosdó/Női mosdó. Szokatlan, hogy csak a kezdőbetű nagy, s a szöveg folytatása kisbetűs. A többi verbálisan jelölt illemhelyeken a felirat mindenütt nyomtatott nagybetűkből áll.

MAGÁNVÁLLALATOK: ÉTTERMEK

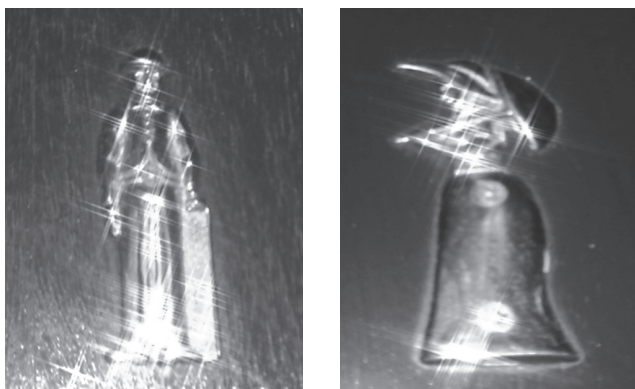
Az éttermek a szolgáltató intézmények közé tartoznak. Ma már valamennyi társadalmi réteg talál magának megfelelő éttermet. Ebből kifolyólag a mosdót jelölő képek közvetlenül kapcsolatba hozhatók a látogatók társadalmi hovatartozásával. Egy drága étteremben a mosdóra általában nemcsak szöveges felirattal utalnak, hanem képpel is, melyen a figurák ünnepi öltözetet viselnek. Megtörténhet az is, hogy egy olcsóbb étteremben a szöveges felirat mellett szintén képpel is jelölik az illemhelyeket, ám ekkor a figurák öltözéke nem ünnepélyes. Szerbiából egy palicsi étterem tábláját, Magyarországról pedig egy szegedi vendéglő tábláját szeretném bemutatni.

11. ábra. Egy palicsi étterem mosdójának jelei

E palicsi étterem a közepes árkategóriájú éttermek közé tartozik, se nem drága, se nem olcsó. Az ott készült képeken (11. ábra) jól látható, hogy a figurák viktoriánus stílusú öltözetet viselnek. A kor jellemzője, hogy megerősödött a középréteg, és hatással volt a divatra. A férfi frakkot visel, amit estélyeken, ünnepélyeken öltöttek magukra, a fején pedig cilinder van (amiről már szó volt a 6.

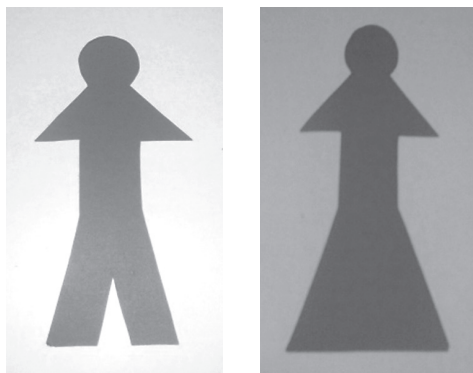
ábra elemzése kapcsán). Mivel az étterembe elsősorban az esti órákban jártak, így a frakk ehhez a napszakhoz kapcsolódott. A képen látható férfi öltözete teljes mértékben megfelel a középréteg akkori viseletének. A nők öltözetét a földig érő szoknya jellemezte. A kalap még használatban maradt a középkorú hölgyek viseletében, ami igen díszes volt, és követte a frizura vonalát is. A történelmi adatokból jól tudjuk, hogy e palicsi éttermet főként a középréteghez tartozó személyek látogatták, ezért párhuzamot tudunk vonni a jelek kialakítása és az ezen helyiséget látogatók között.

12. ábra. Egy szegedi étterem mosdóinak jelölése

A következő ábrák egy szegedi étterem mosdójában találhatók. Ez az étterem kissé előkelőbb a fentebb említett palicsinál. A 12. ábrán jól látható, hogy a férfin köpeny, a nő kezében esernyő van. A jel csillogása olyan vendéglőre utal, ahová elegánsan és szépen felöltözve illik menni.

Hogy pontosítsuk a különbséget a „olcsóbb” és „drágább” éttermek között, bemutatom egy igen szerény étterem mosdójának tábláit is (13. ábra).

13. ábra. Egy sellyei étterem mosdóinak jelei

Ez a szerény sellyei étterem egy magyarországi kis faluban található. A mosdók jelein figurákat látunk, egyedül a nő szoknyája különbözteti meg őket egymástól. Ezek a képek abban különböznek a többitől, hogy a nő szoknyája földig ér. Az alakok ruhája nem emlékeztet egyetlen történelmi időszakra sem, hiszen az őket jelölő ábrák csak annyira kidolgozottak, hogy a nemeket meg lehessen különböztetni.

VÁROSHÁZÁK

A városházák olyan állami intézmények, melyeknek falai között hivatalos ügyintéзések és tárgyalások folynak. Ennek megfelelően itt a mosdókat ízléses és kifinomult jelek jelölik. Szerbiából az óbecsei városháza mosdóinak jelöléseit (14. ábra), Magyarországról pedig a bolyit (15. ábra) fogom bemutatni.

14. ábra. Az óbecsei városháza mosdójának jelölése

Szokatlan ábrákról van szó, ugyanis a táblákon teljes figurák láthatók, melyeknek testtartása a megszokottól eltérő. Az alakok a mosdót jelző táblákon általában mindkét kezüket lefelé lógatják vagy vízszintesre emelik, itt viszont a férfi zsebre tett kézzel áll, a nő pedig keresztbe fonja karját. A testtartás is más, nem a tipikus manöken testhelyzetet láthatjuk. Ezek a figurák inkább várakoznak, ami összefüggésbe hozható azzal, hogy a nyilvános illemhelyeknél gyakran sorba kell állni. Az alakok ruházata az 50-es évekre emlékeztet. A férfi zakót és nadrágot visel, a nő pedig térdig érő ruhát. Szembeötlő, hogy a nő lábán nem magas sarkú cipő van. Ez arra utal, hogy az 1950-es években kezdték el népszerűsíteni a kényelmes cipőket.

15. ábra. A bólyi városháza mosdóinak jelei

A lábon kívül a mosdót leggyakrabban a fej jelöli. A 15. ábra képein látható, hogy a férfinak rövid a haja, a nőnek pedig elegáns kontyba szedett frizurája van. Mindkét személyt profilból láthatjuk. Frizurájuk, arcuk, tartásuk mind komolyságot és professzionalizmust sugároz. Megfigyelhető továbbá az is, hogy ha csak a fejet láthatjuk egy mosdó tábláján, akkor a nőalakokat hajjal ábrázolják, ha viszont stilizált egészalakos figura jelöli a nőt, akkor ennek nincs frizurája, hiszen a szoknya már mutatja, hogy a női nem képviselőjéről van szó.

A HELYISÉGEK TÉRBELI ELRENDEZÉSE

A mosdók elhelyezésének elemzése is érdekes eredményekkel szolgál. Két alapeset figyelhető meg:

Az egyikben a női és férfi mosdó egymással szemben van – feltételezésünk szerint ebben az esetben a két nem képviselői egyenrangúaknak számítanak.

A másik esetben viszont a két mosdó egymás után helyezkedik el – ilyenkor a női mosdó mindig távolabb van a férfiakétól. A nőnek el kell távolodnia, hosszabb utat kell megtennie ahhoz, hogy eljusson a mosdóba. Svenka Savić közvéleménykutatást végzett, melyből kiderül, hogy a női mosdó valószínűleg azért van távolabb, mert a nők nem néznek be a férfiak illemhelységébe, amikor elhaladnak mellette. Ha a helyzet fordított lenne, valószínűleg a férfiak nem volnának ennyire illedelmesek, s a nyitódó női mosdó ajtaján be-be pillantanának (SAVIĆ 1989: 121). Az általános felfogás tehát az, hogy a nő jobban betartja az illendőség szabályait, ahogy azt a patriarchális társadalom el is várja tőle.

ÖSSZEGZÉS

Szomszédos kultúrákról lévén, sok hasonlóság fedezhető fel Szerbia és Magyarország mosdóinak jelölésében. A színek használata, a helyiségek térbe-

li elhelyezése megegyezik, és az ábrák is hasonlóak. A legnagyobb különbség a feliratoknál fedezhető fel. Szerbiában a WC szó használatos, Magyarországon pedig a MOSDÓ és a TOALETT. A nonverbális ábrázolás leggyakoribb formája a test egészalakos ábrázolása olyan formában, hogy a férfi nadrágot hord, a nő pedig térdig érő szoknyát. A toaettek térbeli elhelyezkedését kétféleképpen magyarázhatjuk. Ha a mosdók egymással szemben vannak, akkor a nemek egyenrangúnak számítanak. A másik esetben, ha a női illemhely távolabb van a férfitől, az azzal magyarázható, hogy a férfiak nehezebben tartják be az illendőség szabályait, s adott esetben benéznének a női mosdóba.

Irodalom

- AMBROSE, Gavin–HARRIS, Paul 2007. *The Visual Dictionary of Fashion Design*. Lausanne, Ava Publishing SA.
- DERBYSHIRE, David 2007. *Stone Age mini-skirts and prehistoric women with a passion for fashion*. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-493239/Stone-Age-mini-skirts-prehistoric-women-passion-fashion.html> 2013. október 27.
- FERBER, Michael 1999. *Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge, University Press.
- FREUD, Sigmund 1996. *Álomfejtés*. Budapest, Helikon.
- HIBBERT, Clare–HIBBERT, Adam 2005. *A History of Fashion and Costume Volume 8. The Twentieth Century*. New York, Baily Publishing Associates Ltd.
- HOPPÁL, Mihály et al. 1990. *Jelképtár*. Budapest, Helikon Kiadó.
- CS. JÓNÁS Erzsébet 2005. *Ismerkedjünk meg a szemiotikával*. Nyíregyháza, Király Kiadó.
- KOMMONEN, Kirsi 2011. Narratives of Chinese colour culture in business context. In: *Cross Cultural Management*. Vol. 18. No. 3. 366–383.
- MORRIS, Charles 2005. A jelemélet megalapozása. In: *A jel tudománya. Szemiotika*. Szerk. HORÁNYI, Özséb–SZÉPE, György. Budapest, General Press Kiadó. 39–71.
- NIKOLIĆ, Miroslav (szerk.) 2007. *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad, Matica srpska.
- PENDERGAST, Sara–PENDERGAST, Tom 2004. *Fashion, Costume and Culture. Clothing, Headwear, Body Decorations and Footwear through the Ages Volume 3. European Culture from Renaissance to the Modern Era*.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko 1991. Die Symbolic des menschlichen Körpers in der südslavischen Zauberspruch–Tradition. In: *Körper, Essen und Trinken im Kulturständnis der Balkanvölker*. Ed. BURKHARDT, Dagmar. Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen, Band 19. 183–193.
- RYKEN, Leland–WILHOIT, James C.–LONGMAN, Tremper III 1998. *Dictionary of Biblical Imagery*. USA, InterVarsity Christian Fellowship.
- SAVIĆ, Svenka 1989. Kultura-pol-jezik. = *Feminističke sveske, 11–12*, Autonomni ženski centar, Beograd, str. 113–130.
- J. SOLTÉSZ, Katalin–SZILÁGYI, Ferenc 1972. *Magyar értelmező kéziszótár A–Ly*. Budapest, Akadémia Kiadó.

- VOIGT Vilmos 1977. *Bevezetés a szemiotikába*. Budapest, Gondolat.
- VOIGT Vilmos, BALÁZS Géza szerk. 1998. *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság.
- VUJAKLIJA, Milan 2004. *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd, Prosveta.
- ZVEKIĆ DUŠANOVIĆ, Dušanka; ZORICA, Ivana 2011. Nazivi trgovinskih i ugostiteljskih objekata u Novom Sadu. In: *Govor Novog Sada*. Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad. 584–593.

Timea TOT

KONTRASTIVNO PROUČAVANJE OZNAKA ZA TOALET NA PROSTORU SRBIJE I MAĐARSKE

Rad se bavi prostorijom koju retko ko želi da naučno istražuje. Iako je ljudi svakodnevno koriste, današnje društvo je smatra tabu temom – temom o kojoj se ne govori. Naime, radi se o toaletu, odnosno WC-u. Građa je prikupljena na teritoriji Srbije i Mađarske: u Segedinu, Mohaču, Boju; Novom Sadu, Somboru, Subotici i Beogradu. Beograd i Novi Sad su pod nešto manjim uticajem mađarske kulture, a u mestima koja su bliža državnoj granici (kao što je npr. Segedin) se primećuje uzajamni uticaj tradicija dva različita naroda. Objekti u kojima smo istraživali su različite prirode: privatne i državne institucije, benzinske stanice, restorani, kafici itd. Vršimo kontrastivnu analizu na sakupljenom korpusu, tj. na natpisima koji obeležavaju toalet. Cilj komparacije je da ukažemo na sličnosti i razlike koje su prisutne kad je reč o obeležavanju toaleta. Prikazaćemo dominantne boje, slike, forme, jezičke formulacije (ili njihov nedostatak), kao i lociranje toaleta u prostoru. Analiza se sastoji iz tri celine. U prvoj ćemo pokazati samo verbalne znake za toalet. Ovaj deo rada nam pokazuje da se verbalno obeležavanje toaleta razlikuje u ove dve kulture, posebno kada su u pitanju mesta koja se nalaze dalje od granice. U drugom delu slede primeri za obeležavanje muškog i ženskog toaleta na kojima ćemo vršiti kontrastivnu analizu. Razlike u kulturama dva naroda su prisutne i u upotrebi neverbalnih znakova. U trećem delu ćemo istaći prostorno lociranje WC-a: muški i ženski WC se nalaze ili jedno naspram drugog, ili se ženski WC nalazi u udaljenijem prostoru.

Ključne reči: semiotika, znak, pol, kultura, toalet

Timea TÓTH

CONTRASTIVE SEMIOTIC STUDY OF TOILET SIGNS BASED ON SOME HUNGARIAN AND SERBIAN EXAMPLES

The paper deals with the premises daily used by people, still handled as a taboo: with the toilets and their signs. The author interprets the figures labelling the toilets as signs also expressing the social estimation of men and women. The bases of her

research are photographs that had been taken in the toilets of different settlements and institutions in Hungary and Serbia. Beyond the presentation of the process of indication, the paper takes into consideration the denominations of the lavatory as well, acceptable in our society. The examination is divided into three parts: in the first instance the author presents the researched phenomenon, then analyses the figures on the ladies' and gents' toilets, finally goes into detail about the significance of the spatial arrangement of the toilets as well.

Keywords: semiotics, sign, genders, culture, toilet